

Одного вечора, коли Вадим, засвітивши свою лямпочку, ходив з кутка в куток, до його раптом прийшов Геннадій Трифонович.

Геннадій Трифонович у той же день, як Вадим наняв у їх кімнату, знайшов собі посаду в якомусь ресторані і майже не бував дома. Поява його здивувала Вадима. Але ще більше здивував запобігливий, ласкаво-поштивий вигляд хазяїна. Він ще на порозі уклонився, потім якомсь боком, немов пролазячи в тісну щілину, пройшов до столу і ще раз уклонився. Весь час хитав головою, посміхався і робив вражіння сконфуженого.

Вадим привітався й запросив сісти.

Геннадій Трифонович ще раз уклонився.

— Благодарю вас... Спасибі, — зараз же поспішно поправив він себе, говорячи по-українському. — Я до вас на одну минуточку... Як буде по-малоросійськи “минуточка”?

Вадим непорозуміло, з посмішкою дивився на старого.

— “Хвилиночка”, — сказав він.

— Ага, ага! Іменно, хвилиночка... Так, так... Ну, от і єсть начало... Ви міне звиніть, пожалуста, я до вас по делу. Ах, горенько. По ділу... По ділу до вас...

— Прошу... — промовив Вадим.

— “Прошу” — це значить как би “пожалуста”, правда? — підхопив хазяїн. — Так, так... А я до вас по делу... Ви вже нам должни за квартиру... Может, можна получите с вас? Діла такой плохий, што просто біда...

Вадим трохи змішався: такий початок — і такий несподіваний кінець.

— Ви мене простіть, я зараз не маю. Дня через три я вам дам.

— Пожалуста, пожалуста! — зараз же охоче згодився Геннадій Трифонович. Видно було, що він чекав цієї відповіді, а може, навіть і хотів її для чогось. У всякім разі не це, очевидно, було кінцевою метою його приходу. Вадим мимоволі зацікавився.

— Пожалуста, пожалуста, ми можемо потерпіть, — знов через щось переходячи на українську мову говорив далі хазяїн. — Такому чоловіку, як ви, потерпіть можна... А я до вас, знаєте, по ділу... Так що даже з просьбою... От тільки не знаю, как би вам це діло правдоподобно розказать...

Він злякався, не перестаючи, одначе, ласкаво й запобігливо заглядать в лице Вадимові. Чорно-сині баки його з сивими волосками були сьогодні ретельно розчісані, рідке волосся на голові пригладжене. На шиї був чистий комірчик, — зовсім вигляд лорда. На голеній верхній губі бугрилася синювата шкіра, рідко виділяючись од жовто-смуглявих щок.

Вадим мовчки ждав.

— Как би так досконально розказать вам? Хм! Я, знаєте, звиніть за вираженіє, слихав, що ви малоросійський писатель! Верно ето?

Вадим все більш і більш дивувався.

— Ну, хай так. Припустимо, — сказав він.

— Нет, ви скажіть детально, верно ето?

— Ну, верно.

Геннадій Трифонович, здавалось, ще більш пронявся поштивостю.

— Мерсі... Чи как ето по-малоросійськи? Спасибі... Ну да, спасибі.

“И” він вимовляв дуже твердо, широко роззявляючи рота.

— Знаєте, я зроду сам малорос, настоящий, в малолетстве разговора другого как малоросійський і не знал... Но вже одвик... Просто біда как одвик! А тут как раз на старості лет доводитця обратно згадувать... Позвольте вам детально розказать. Ето от і єсть моє дело,

тето самое. Я вже буду пока по-руськи з вами говорить, трудно міне по-малоросійськи. Так от, звольте знати, отримав я місце. Слава Богу, отримав таки... Ну, када ж немножко ето з фокусом. Ето в ресторане “Лівадія”, звольте знати, нет? Хороший ресторан, першосортний, сам Калашкін часто обідаєть. Да. Так от, місце... Хорошее место, ніззя слова сказати, от только один фокус: требається, штоб по-малоросійськи говорить умел. Малороси, знаєте, свой куточок там імеють. Не знаю, чи знакоми ви з ними. Обіжаються, када не по-малоросійськи з ними... Ну, хазяїн до їх спеціальний штат. Тут я подвернувся. “Малорос?” — спрашують. А я вже по вираженію лічности віжу, чого нада. “Малорос”, — говорю смело. “І по-малоросійськи разговор з гостями поддержать можете?” — “А почему нет?” Ну, і оставілі. Збрехнул, верно... Положим, збрехнул мало: малорос самий настоящий, от только нащот разговора — забился здорово... А з етого виходить біда: обіжаються гості, шо й я не понимаю. І таки не понимаю, какоє слово, правда, пойму, а какоє, хоч убийте, не розшолопаю... Прямо хоч з служби уходи. Так я, знаєте, рішив подучитися. І от до вашої милості, будьте наскільки любезні, допоможіть... Я, знаєте, много вас утрудять не буду, ви только покажіть, как і шо, а я сам уже там пойму. Можна надєяться?

Вадим згодився. Геннадій Трифонович дуже зрадів і почав знов запевняти, що багато праці з ним не буде,

— Ну, а от скажіть мені, пожалуста... — заговорив він.

— Не “пожалуста”, а “будь ласка”, — з хмурою посмішкою поправив його Вадим.

Лорд зробив здивоване й зворушене лице.

— “Будь ласка”? То значить “пожалуста”? Запомню! Запомню! “Будь ласка”. Добре. Так от, ви скажіть мені... мені, правда? Скажіть, будь ласка, чи то правда, шо кадась були малоросійські... царі? Мені говорив один студент. Студент чи так хтось такий. Пампушенко по прозванію. Не знакоми? Він, собственно, і найбільше чиплявся до мене. “Ви, говорить, батька-матір продали, рідний язык забули, ви, говорить (гарячий такий!), ви, говорить, думаєте, шо наш язык мужичий, а руський панський. А у нас, говорить, свої царі були кадась, царі, говорить, на етим языку говорили”. Должно, жука пустив, студентик? Правда? Как ваше мненіє?

— Ні, — сказав Вадим, — це правда. Тільки царі ті звались не “царями”, а “гетьманами”.

— “Гетьманами!” — повторив з пошаною “лорд”. — Значить, таки були? І ето детально верно?

— Найдетальніше.

Геннадій Трифонович якийсь час мовчки дивився на Вадима. Мабуть, він справді думав, шо студент тільки “жука пускав”. Але виходило, шо ніби й дійсно були колись свої царі. А раз були царі й говорили “по-малоросійськи”, то тим паче муіли слуги говорити на цій же мові.

— Ну, коли так, — раптом рішуче тріпнув головою Геннадій Трифонович, — то разговор тепер буде другой. Позвольте вас спитаться: чи ето єсть десь у книжках?

Вадим навіть назву одної книжки йому сказав. Старий, дивлячись у стелю, кільки раз повторив заголовок.

— Е, коли так, то я чортовій кацапні тепер покажу! Знаєте, такий народ поганий: уже йому завистно, что челавек службу получил, уже вони свого хотять, кацапа. “Ето, говорят, поблажка, нікаких таких малоросов не требається, нету нікаких малоросов, єсть только самий руский”. Ну, тепер, звиняйте, я вам носа утру. Бач який народ, — як він руський, так ти йому перве місто давай. А того й не знає, шо на нашій землі живе. Студент правильно сказав: “залізли в чужу солому, та ще й шелестять”. Геннадій Трифонович навіть свій вишукуючий, ласкаво-підстерегаючий погляд залишив і тримався вже з Вадимом більш інтимно й просто.

Гетьмани ж, видно, серйозно й глибоко схвилювали його. Він не міг їх забути й весь час вертався до них, дивувався, хмикав і, помітно, все більш і більш приймав у свою свідомість. Але гетьмани не могли ж самі по собі існувати. Як ні як, а царі, всякий же царь мусить мати своє царство, державу, царедворців, військо. І все це було хохлацьке, малоросійське. Тоді який-небудь зайда-кацап не міг сказати природному малоросові на його землі: “пашол вон, бо я тут хочу сісти”. Це вже чорта з два!

І от ще що з неохочою цікавістю одмітив Вадим: як тільки старий серйозно повірив в існування гетьманів, він зразу ж немов чудом яким став далеко чистіше говорити по-українському. Він, певно, не брехав, кажучи, що одвик, що все життя не балакав на українській мові. А тут раптом згадав і заговорив, і що далі, то вільніше, без ніяковости, а навіть з завзяттям якимсь, з викликом гордості. Мало того: коли він говорив про “кацапів”, в тоні його чулись уже образа, ворожість. І видно було, що не тільки за те образа, що у його хотіли одняти службу, а за щось більше, давнє, за щось таке, про що він і сам не знав, що воно — образа. І тим більше вона тепер виростала, чим ясніше йому ставало, що це була образа, що він міг би вже давно образитись.

Надходив час лекції. Вадим уже кілька раз поглядав на годинник, але хазяїн все не йшов. Навіть тоді не йшов, коли вже не говорив ні про гетьманів, ні про кацапів. Він, видимо, чогось ще ждав або збірався щось сказати, та не одважувався. Він для чогось почав питати, чи не жонатий Вадим. І вже знов перейшов на свій жаргон, чи сам не помічаючи того, по звичці, чи думаючи, що для розмов про прості матерії повинна бути і мова инча.

— Не жонаті?.. Ну да, понятно... Ех, так-так! Много народу не можуть тепер женитьця... Да-а...

Очі його з жовтими великими баньками знов допитливо й хитро вдивлялися в Вадима, і на голених губах весь час з'являлась загадкова тоненька усмішка.

— А вам не скучно самому спать? Га? Скучно, должно быть... Ночі тепер продолговатия.

Вадим почав дещо розуміти.

— Ну, трохи скучно... Та що ж робить?

— Ну, зробіть щось можна... хе-хе-хе... Діло не таке вже детальное, щоб нікакой ради йому ніззя було дати. Девушку, например, пригласить.

Слово “девушку” він вимовив м'яко, вкрадливо, обережно й навіть трошки нахилився вперед, немов слідкуючи, яке вражіння воно зробить на Вадима. Вадим посміхнувся.

— Так, девушку, розуміється, непогано. Але ж знайомих у мене нема?

Геннадій Трифонович прудко махнув рукою.

— Это пустяк. Када за етим дело стало, так это пустяк!

Він зразу взяв живіщий, бадьоріщий тон.

— Повний пустяк! Желаете, сьогоня ж увечері зделаю вам знакомство? Нет, сьогоня ніззя, а завтра — пожалуста. Конечно, девушка чистая, молоденькая... Желаете?

— Але на це, звичайно, грошей треба?

Геннадій Трифонович розвів руками.

— А это, милый барин, уже такой свет настав. Без грошей і в рай не пустять. Хе-хе-хе... Ну, сколько там грошей? Подарите рубликов десять — і буде з неї... А девушка тут есть хоро-ошая, чистая, телігентная.

— А скажіть, будь ласка, — раптом спитав Вадим, виймаючи годинника й дивлячись на його. — Ви дуже любите дітей?

Старий аж хитнувся вбік від цього несподіваного питання. І по цьому Вадим побачив, що Саламандра правду казала.

— То-єсть як же то — дітей? — здивовано й насторожено сказав старий.

— Та так, просто. По вас видно, що любите.

- По міне?!
- Атож. По лиці вашому. Єсть така наука, що по лиці вчить усе бачити.
- “Лорд” цілком сплутався. В “науку” він одразу повірив.
- Очень удівітельно... — вражено пробурмотів він.
- А чому ви дочку свою заміж не видасте? От і діти були б у вас... — знов несподівано (і якось чудно) спитав Вадим.
- Старий же знов аж хитнувся.
- Варвару?! — скрикнув він. Що пожиалець говорив серйозно, в цьому, здається, він не сумнівався.
- Ви про Варвару, каліку?!
- Ну, що ж, що каліка? Могли б знайти люди, що взяли б і її.
- Пожиалець був, розуміється, цілковитий дурень і якийсь пришелепуватий. Але було щось у тоні його загадкове. Старий притих, подумав і вже инакше сказав:
- Та понятно, що нашлись би люди. Тільки ж... для тетого капіталів треба... А в нас який капітал?
- Ні, навіть без капіталів... — помалу й немов задумливо проговорив Вадим.
- Без капіталів, кажете? — обережно повторив хазяїн. Вадим нічого не одповів, подивився на годинника й поспішно проговорив:
- Ну, мені треба йти. Запізнився я.
- А, ідіть, ідіть! — теж поспішно сказав старий. — А розговорець любопитний. Нада б кадась детальнеє поговорить...
- Ні, я, знаєте, так собі сказав, жартував. Ви не думайте, що я когось такого знаю! — вмить з якоюсь занадтою веселістю сказав Вадим. — Так просто собі...
- Ну да, ну да, я понімаю! — охоче згодився Товстонос.
- Але коли Вадим вийшов, старий прийшов у кухню й довго ходив по ній, хмикаючи й роздумливо піднімаючи чорно-сиві кошлаті брови.
- Варка з чимсь поралась біля столу й часом сердито поглядала на батька, який чогось був не на службі й своїм хождінням перешкажав їй.
- Сіли б собі. Лазять... — понуро бовкнула вона.
- Га? — спинився старий, не розчувши. Потім постояв, з раптовою хитро-розуміючою посмішкою підвів голову й сказав до Саламандри:
- Слухай, Варко... Ти той... Ти коло пожилця нашого... топчись. Понімаєш? Всякі бувають люди. Верно, я знав одного, так він тільки кривоножок уважав. Первую красавицю прожене, а давай йому каліку. Бувають! Ти так, знаєш...
- Саламандра круто повернулась і мовчки вгору дивилась на батька своїми зубчатими щілінками.
- Що ви мелете? — нарешті перебила вона його з якоюсь погрозою в голосі.
- А ти з вираженіями поменьче, мармузо! — строго сказав Товстонос, — з тобою батько говорить. Кажу, коло пожилця наблюдай со вніманієм. Понімаєш? Він зо мною оце говорить і намьоки строїв нащот тебе. Ще жениться може, дурепа.
- Саламандра вмить схопила з столу качалку, якою качала тісто, й з несподіваним вереском і люттю кинулась на батька.
- Дря-янь! Зводник! Як ти смієш таке... Та я... Ой, Боже мій! Та я...
- Коли б старий не впіймав рукою качалку, Саламандра так і ударила б його по голові. Він від несподіванки й непорозуміння навіть не розлютився й не кинувся її бити. Тільки вирвав качалку з рук її й вражено крикнув:
- Ти! Сказилася? Що тобі?

Саламандра обхопила своїми коротенькими ручками голову й вибігла з хати з якимсь болочим виттям.

Старий високо підняв кошлаті брови й з качалкою в руці здивовано дивився їй услід. Потім помалу з тим же виразом крайнього здивовання одягся й пішов на службу.